

KATZELMACHER¹ OF HET KWAAD BINNENIN DOOR THEATER ZUIDPOOL

Alleen of in groepjes van twee, drie komen ze op, prille twintigers, zo uit de late jaren 1960 gegrepen. De jongens, duidelijk van het platteland, proberen stoer te doen, de meisjes hip zoals dat hoort, bootsen, aan hun kledij te zien - een grasgroene regenjas; een kort vestje in bont, op het hoofd een motorhelm; lange, hoge laarzen met daarin nog langere witrode kousen, daarboven hotpants - ijverig na wat ze in modeblaadjes uit de verre grote stad hebben gezien. Een hechte groep, was daar niet die man in het midden, die 'vreemdeling', met in hand een kader met foto (van zijn moeder of vrouw?), souvenir van zijn verre thuis. Een wiel, misschien dat van de vrachtwagen die hem hierheen heeft gebracht, rolt op hem toe, even raakt hij het aan, voor hij voor een hele tijd uit het stuk verdwijnt.

Een dorpsjongen loopt op de band toe, gaat erop staan, verliest het evenwicht, probeert opnieuw. Tijdverdrijf voor een doelloze zaterdagavond. Nog andere banden, gewone nu, rollen over het toneel, afgedankte autobanden, symbolen voor de snel toenemende welvaart, waarvan hij en zijn gezellen enkel het afval over zich heen krijgen.

Een andere jongen, een simpele ziel, plast, reinigt keer op keer de genitaliën aan een wastafel die van her naar der wordt gesleurd, bereidt zich ijverig voor op de seks die hij wellicht niet zal krijgen. Paartjes flirten erop los, draaien rond elkaar, spelen een spel van aantrekken en afstoten. Een meisje, geiler nog dan de rest, trekt een onderbroekje uit, fladdert ermee voor het gezicht van een jongen, trekt een tweede broekje uit, trekt voortdurend verder onderbroekjes uit, die ze tot op haar enkels laat zakken, tot ze haast niet meer verder kan. Een ander meisje, volledig door autobanden omhuld, wordt aangevoerd op een kar. Een al wat oudere man troost zich met vogelpik. De jongens, die zich o zo superieur voelen, drinken en spelen tafelvoetbal, de meisjes zitten bij elkaar, kletsen over een (liefdes)brief. Seks, seks en nog eens seks is het enige wat telt.

Op de achtergrond klinken de ganse tijd schlagers, in het Nederlands, Duits, Frans en Italiaans ("mama", "j'ai toujours envie de toi", "bist du einsam heute Nacht?", "ik hou zo van jou", "j'ai envie de te faire l'amour"), waarop ze soms alleen, soms in paartjes, soms ook allemaal samen dansen in een volstrekt woordeloze uitbarsting van energie, die echter nergens toe leidt. Deze schlagers, met hun holle gevoelens en kleffe pathetiek vormen de perfecte begeleiding voor de leegheid van het leven van deze jongeren, die enkel prat gaan op hun seksuele

potentie, een potentie, die echter meer weg heeft van een onvermogen om hechte relaties aan te gaan, om een zin te geven aan hun leven. Seks als alibi voor machteloosheid.

Wat dit ruim een half uur durend paringsritueel immers vooral duidelijk maakt, is hoe uitzichtloos hun onderling verwisselbare, van bij de start eigenlijk al gemiste levens zijn. Wat de maatschappij, zelfs in tijden van economische groei, voor deze plattelandsjeugd in petto heeft, is niets dan een slecht betaalde (of helemaal geen) job, alcoholisme, ongewenste zwangerschappen en echtelijk geweld. Pregnant in dit opzicht is het beeld van het meisje dat met een natte dweil in het gezicht over de scène loopt; dat ook van de zure appel, waarin ze zo vaak bijten.

Is er niemand die zich om hen bekommert, in hun isolement hebben ze tenminste nog elkaar. Hebben besloten gemeenschappen echter ook niet een kwalijke reputatie van bekrompenheid, van afkeer van het grote boze buitenaf, steevast als een bedreiging gezien?

Katzelmacher (een scheldwoord voor Zuid-Europese gastarbeiders) is het eerste theaterstuk van Rainer Werner Fassbinder (1945-1982)², dat in april 1968 in première ging en waarvan de voorstellingen in mei even werden opgeschort toen Fassbinder bij de studentenrevolte in Parijs werd opgepakt. De vreemdelingenhaat in dit stuk speelt zich af op drie niveaus: de Duitsers uit het noorden kijken neer op de bewoners van een Beiers dorp, die zich keren tegen een Griekse gastarbeider, die zich xenofobisch opstelt tegenover een lotgenoot van Turkse origine. In diezelfde periode richtte Fassbinder, die zijn artistieke carrière begonnen was in 1967 bij het Aktion Theater in München, het Antitheater op, waarvan hij samen met de actrice Hanna Schygulla, Peer Raben [muziek] en Kurt Raab [scenografie] de collectieve leiding in handen had. Menselijke gedragspatronen analyseren én bekritisieren is wat Fassbinder ook in zijn verdere werk voor het theater zou doen. Centraal in o.m. *Der Amerikanische Soldat* (1968), *Pre-paradise sorry now* (1969), *Die bitteren Tränen der Petra von Kant* (1971) en *Bremer Freiheit* (1971) staat de kritiek op de Duitse Bondsrepubliek, die volgens hem gebaseerd was op een verdringen van het nazi-verleden. Haar economisch succes - cf. het aantrekken van honderdduizenden gastarbeiders - was in die optiek niet meer dan een onverantwoorde vlucht vooruit, om toch maar niet met het verleden, dat nog altijd de kop kon opsteken, te worden geconfronteerd.

Zijn grootste bekendheid geniet Fassbinder, die in zijn korte leven een onvoorstelbare werklust aan de dag legde, echter als filmmaker [cf. *Liebe ist kälter als*

der Tod (1969), *Die Niklashauser Fahrt* (1970), *Angst essen Seele auf* (1973 - vertaald als *Alle Turken heten Ali*), *Die Ehe der Maria Braun* (1978), *Lili Marleen* (1980), *Die Sehnsucht der Veronika Voss* (1982) en de tv-reeks *Berlin Alexanderplatz* (1972)]. Steeds gaf hij op een zeer persoonlijke manier uitdrukking aan zijn links georiënteerde maatschappijkritiek, wat hem tot een gecontesteerd figuur maakte. Bij de - verschillende keren bekroonde verfilming - van *Katzelmacher* (in het Frans *Le Bouc*, in het Engels *Cock Artist*), waarin hijzelf de rol van de gastarbeider speelde, verplaatste hij de handeling van het platteland naar de betonnen voorsteden van München, wat de grauweheid en beslotenheid nog benadrukte.

“Wat moet g’hebben?” “Spreekt ne keer.” “Wat doet dat hier bij ons?” Wanneer eindelijk de eerste woorden vallen, is het meteen raak. Zodra de gastarbeider (Tigran Atanesian) opkomt, met zijn schamele bezittingen in een tas over de rug geslagen, wordt hij als ‘vreemd’, als ‘ander’ gekwalificeerd, steken negatieve vooroordelen de kop op. Of hij nu Italiaan is (wat ze aanvankelijk denken) of Griek, eigenlijk maakt dat niets uit: een eigen identiteit wordt hem ontzegd. Door zijn werkgeefster Elisabeth (Marijke Pinoy) worden hem letterlijk de kleren van het lijf gerukt - bijna de hele tijd zal hij met ontbloot bovenlijf rondlopen -



Katzelmacher door Theater Zuidpool (Foto: Kurt Van der Elst)

wordt hij ook meteen financieel uitgebuit, aangezien voor kost en inwoon een vrij aanzienlijk bedrag van zijn al karige loon wordt afgetrokken.

Het gevoel van 'bedreiging' dat de Griek, die nooit bij zijn naam, Jorgos, zal worden genoemd, oproept, geeft in geen tijd het ontstaan aan venijnige roddels, die zich vooral op zijn veronderstelde seksuele potentie richten. De wat achterlijke Bruno (Johan Heldenbergh) - hij die zich zo ijverig stond te wassen - verspreidt, door jaloezie aangegrepen, het gerucht dat hij het met hun beider bazin 'doet', een ander meisje, dat hij in werkelijkheid heeft afgewezen, beweert door hem te zijn verkracht. "Fuckie fuckie." "Bèèè."

De Griek, die nauwelijks Nederlands verstaat ("niks verstaan", "niks verstaan"), maar compleet onschuldig is aan de aantijgingen, laat alle verwijten over zich heengaan. "Vanwaar dat hij komt zijn communisten." "Crimineel" "Varken" De roddels, onstuitbaar, doen hun vernietigend werk: een smeulend vuurtje wordt een uitslaande brand, die de macho's, in hun kruis, daar waar hun enige trots ligt, schroeit. Dat een ander, een vreemdeling dan nog, beter zou zijn in bed dan zij, dat hij hun meisjes zou inpikken? "Dat z'hem castreren, gewoon afsnijden."

Slechts één vluchtig moment van tederheid kent dit stuk, dat voor het overige vooral de laagste instincten laat zien. Marie (Karolien De Bleser), de klappen van haar vriend moe, voelt zich aangetrokken tot Jorgos ("Griekenland - land van zon en zee") en traag stappen ze op elkaar toe, waarna ze, zittend op de autobanden, de foto's van de Griek, die plots een persoon wordt, bekijken. Dat ook hierbij een schlager klinkt ("Als je vanavond niet kan slapen") kan als voorteken evenwel tellen.

"Zotte Zorba heeft Eric halfdood geslagen." Of hoe het kleine kwaad - de roddels - op weg is om het Grote Kwaad te worden, de dreiging gaandeweg toeneemt, stilaan plannen worden gesmeed de 'indringer' een afstraffing te geven. "Wie niet met ons is, is tegen ons."

De wastafel, waarop kort tevoren nog de netjes gewassen - blijkbaar allemaal gebruikte - onderbroeken hingen drogen, draagt opeens kaarsen; als Elisabeth met Jorgos, van wie we intussen weten dat hij gehuwd is en vader van twee kinderen, in de zondagsmis opduikt, staat hun besluit vast: "die gastarbeider moet buiten". Tijdens een in het halfdonker gezongen Latijns credo³ wordt het onontkoombare lot van de zonde-bok bezegeld. De boksijzers zijn al in hun bezit - alleen jammer dat die fantastische lederen jekkers zo duur zijn.

Een orgie van geweld barst los. De niets vermoedende Griek wordt door de jongens in elkaar geramd; de meisjes gooien zijn kleren op de grond en erger nog, verscheuren zijn foto's, zijn band met het verleden, raken hem op die manier in zijn eigenheid. "Nu zal hij toch wel vertrekken." "Als hij nu nog niet vertrekt."

De Griek, murw geslagen, raapt de snippers bij elkaar, waarna hij bij Bruno zijn woede en onbegrip uitschreeuwt. De liefde van Marie blijkt compleet machteloos; haar troostende woorden ("Ik zie u zo graag." "Pak mij ne keer vast." "Geef mij een kus." "Kus mij.") lijkt hij zelfs niet te horen.

"De schooltijd is over," luidt het op band. "De schooltijd is over," herhaalt Jorgos, wat hier wel een erg dubbelzinnige uitlating is, aangezien niemand iets heeft geleerd. De jongeren niet, en ook Jorgos niet, want als hij het dorp verlaat, dan is dit geen gevolg van de afstraffing, maar van het feit dat zijn werkgeefster besluit om een tweede gastarbeider, een Turk aan te werven.

Marie: Van de zomer pakt hij me mee. Naar Griekenland.

Helga: En zijn vrouw?

Marie: Geeft niet. In Griekenland is alles anders dan hier.

Helga: Ik weet niet. Zo gewoon weggaan. En zo ver.

Kon dit op het eerste gezicht een open einde lijken, wat voorafgaat biedt weinig hoop. Is het leger (weer zo'n gesloten milieu) misschien een bereikbaar ideaal voor Eric, die het liefst van al in een duikboot wil, veeleer dan een carrière als zangeres wacht Ingrid wellicht de prostitutie. Het huwelijk van Helga - eindelijk van haar ongewenste zwangerschap verlost - en Pol, de 'acrobaat' lijkt tot mislukken gedoemd, nog voor het gesloten is. Of Jorgos, eenmaal weg uit het dorp, nog naar zijn naïeve vriendinnetje zal omkijken, zij een nieuw bestaan zou kunnen opbouwen in Griekenland?

Hoe het ook zij, het 'offer' is volslagen zinloos geweest. Als de groep zal uiteenvallen, dan heeft dit uiteindelijk niets met de komst van de gastarbeider, maar alles met de 'nieuwe tijden' te maken, waardoor het dorpsleven onherkenbaar zal veranderen. Wat deze jongeren ook ondernemen, hun strijd is niet meer dan een achterhoedegevecht. Trouwens, op de aan het slot dan misschien toch licht doorklinkende lokroep van het andere, kan nooit worden ingegaan zolang de Ander als bedreiging ervaren wordt.

Is *Katzelmacher* een vrij kort (bij de creatie duurde het veertig minuten, de bewerking van Theater Zuidpool⁴ neemt er ruim tachtig in beslag) en uitermate

schematisch stuk, waarin de personages nauwelijks enige ontwikkeling kennen, de vraag naar oplossingen zelfs niet wordt gesteld, ruim vijfendertig jaar na datum staat de actualiteit ervan - als we 'gastarbeider' vervangen door 'asielzoeker', 'illegaal' - jammer genoeg buiten kijf. De politiek van Theater Zuidpool om dit toch weinig bekende stuk, dat bovendien heel wat beperkingen telt, op de affiche te plaatsen, kan enkel worden toegejuicht. Ook de beslissing van Koen De Sutter, die een intelligente regie aflevert, om de handeling in een Vlaams dorp te situeren, is ongetwijfeld de juiste; dat de specifiek Duitse politieke achtergrond hierdoor wat in de verdrukking komt, is onvermijdelijk.

Wat vooral opvalt, is het sterke ensemblespel, met daarbij de gedurfde choreografie en enkele sterke dansnummers. Dat tijdens het eerste halfuur, waarin geen woord gesproken wordt, hoogstens een kreun weerklinkt, de aandacht niettemin gaande wordt gehouden, mag een knappe collectieve prestatie worden genoemd, die tot aan het einde volgehouden wordt. Ook de vormgeving is geslaagd. Het decor met de afgedankte autobanden geeft perfect de sfeer van desolaatheid weer; muziek en zetstukken (soms wat te nadrukkelijk seksueel geladen) sluiten naadloos aan bij de thematiek. Taal en handelingen zijn ruw en hard, zoals vereist.

Katzelmacher van Theater Zuidpool is bovenal een productie die je als toeschouwer niet koud laat. Verontrustend is ze in het beeld dat wordt geschetst van de uitzichtloosheid als voedingsbodem voor een volstrekt zinloze, uiteindelijk zelfdestructieve vreemdelingenhaat, van de lafheid en bekrompenheid die tot wreedheid leiden. Beklemmend, zelfs angstaanjagend wordt ze in de confrontatie met een haast instinctieve afkeer van alles wat vreemd of anders is, met het Kwaad binnenin.

Annick POPPE

NOTEN

- ¹ *Katzelmacher* van Rainer Werner Fassbinder door Theater Zuidpool. Regie: Koen De Sutter. Scenografie: Frans De Meyer. Met: Tigran Atanesian (Jorgos), Marijke Pinoy (Elisabeth), Karolien De Bleser (Marie), Johan Heldenbergh (Bruno), Griet Debacker (Ingrid), Arend Pinoy (Pol), Jobst Schnibbe (Eric), Debbie Schneider (Helga), Eva Schram (Gonda), Bob Snijers (Frans). Première: 26 september 2003.
- ² De biografische informatie over Fassbinder is gebaseerd op: Yann Lardeau, *Rainer Werner Fassbinder*, Paris: Editions de l'Etoile/Cahiers du Cinéma, 1990.
- ³ In zijn film uit 1969, die zich overigens in een stedelijk milieu afspeelt, liet Fassbinder deze toch wat nadrukkelijk symbolische scène weg.

- ⁴ Verdere informatie over deze productie treft men aan in het tijdschrift *Zuidpool*, 7(2003), nr. 27, waarin het thema van de migratie, ook van Belgen centraal staat. Zeer interessant is het artikel van Peter Benoy over het thema van de migranten in de Vlaamse literatuur. Tevens zijn er teksten van o.a. Stijn Streuvels en Günther Walraff.